

дзеяннях, псіхічных парушэннях. Ігнат (Васіль) адчувае менавіта ўнутраную падвоенасць: *Душа дваілася. Адна палова несказанна плакала і жалілася на другую, нашто яна мучыць яе падманкамі. І калі ён троху выстагнаўся, казала: «Уцячы... уцячы...»* (www.knihi.com/Maksim_Harecki/Dzvie_dusy.html).

З дапамогай *Doppelgänger* таксама даследуецца праблема дабра і зла. У аповесці яна зводзіцца да вызначэння дабра для айчыны праз ідэалагічнае прыняцце або непрыняцце новага «камуністычнага» строю. На гэтым узроўні таксама ўзнікае гамлетаўскі матыў: Абдзіраловіч кахае Алю Макасееву, але не робіць амаль нічога, каб дабіцца шчасця з ёю; ён за народ быццам [Там жа], але не прымае ўдзелу ў канкрэтных падзеях; заяўляе, што ён беларус, аднак адначасова сцвярджае, што яго бацькаўшчына – Расія.

У гэтай дваістасці заключана і стваральная роля: Ігнату ўдаецца ў выніку пазнаць сваё «я», раскрыць сутнасць уласнай свядомасці, што вызначае менавіта яго асобу. Калі ў дзяцінстве пасля пажару ён хадзіў як старонняя асоба і не мог адчуць глыбокасці людскога гора [Там жа], то цяпер жа адмена яго была ў тым, што, пачуўшы прызнанне маткі, ён быццам пачуў і сябе тою грамадою, ад якой стаяў раней збоку. Калі раней на ўчынкі розных непачэсных ахвотнікаў кіраваў няшчасная людскою чарадаю глядзеў, як на ўчынкі адурэлых, каторыя пакуль што сваволяць бескарана, дык цяпер пільнаваў з асаблівай балючасцю кожную з боку іх няпраўду, ... усё болей не любіў тых афіцэраў, што ўсё выязджалі і выязджалі па-за чырту бальшавіцкага панавання [Там жа].

Такім чынам, матыў дваістасці ў аповесці М. Гарэцкага вызначаецца катэгарыяльнай і ідэйнай складанасцю. З аднаго боку, аўтар карыстаецца выпрацаванымі на працягу ўсяго літаратурнага працэсу вобразамі *Doppelgänger*, увасобленымі ў двух братах і ўтрымліваючымі аднолькавасць і супрацьлегласць. У традыцыйным псіхалагічна абгрунтаваным ключы рэалізуецца і матыў раздвоенасці псіхікі, свядомасці, асобы. З другога боку, аўтар робіць пэўны крок да інтэлектуалізацыі матыва дваістасці праз паказ раздвоянага палітычнага асяроддзя, памежкавага існавання самаідэнтычнасці беларуса – адначасова з Беларуссю і Расіяй, заклікае чытача паўдзельнічаць у ідэалагічна скіраваных размовах, дэбатах і спрэчках наконт правільнасці ці нежыццяздольнасці новай савецкай улады (красамоўна аб гэтым сведчыць вобраз подлага і хітрага прадстаўніка новай улады са здзеклівым імем – Іван Карпячонок Гаршчок). Нарэшце, наратыўны пункт гледжання ў аповесці таксама дваіцца і не падлягае дэфініцыі, што стварае шматбаковы матыў *Doppelgänger*.

А. В. Семянькевіч

ПРАБЛЕМА РОДУ НАЗОЎНІКАЎ PLURALIA TANTUM

Адной з найбольш характэрных граматычных прыкмет назоўнікаў з’яўляецца катэгорыя роду. Марфалагічна субстантыўны род выражаецца характарам асновы і сістэмай канчатакаў, сінтаксічна – формамі дапасаванага слова. У сучаснай беларускай мове ў выніку гістарычнага працэсу ўніфікацыі

склонавых канчаткаў у парадыгме мн. л. родавыя адрозненні назоўнікаў марфалагічна не выяўляюцца, таму ў традыцыйных граматыках назоўнікі *pluralia tantum* (далей plt) не адносяць ні да аднаго з трох родаў. Тым не менш цікавым уяўляецца той факт, што ў беларускім мовазнаўстве склалася традыцыя апісваць граматычныя (найперш словаўтваральныя) уласцівасці множналікавых назоўнікаў у сістэме родаў як класіфікацыйных адзінак, хаця і без спецыяльнай назвы. Такім чынам, фактычна класу plt прыпісваецца таксанамічнасць менавіта ў сістэме роду.

У русістыцы ёсць і іншыя падыходы да праблемы роду назоўнікаў plt. Некаторыя лінгвісты вылучаюць для іх свой уласны (чацвёрты) род. Упершыню такую спробу ажыццявіў М. М. Дурнаво, але найбольш паслядоўна канцэпцыю парнага роду распрацаваў А. А. Залізняка. Ён не згаджаецца з агульнапрынятым у русістыцы палажэннем аб тым, што назоўнікі ў мн.л. не адрозніваюцца па родах. Такая традыцыя інтэрпрэтацыі роду форм мн. л. склалася на аснове фактаў толькі звычайнай атрыбутыўнай сувязі. Сапраўды, любая руская (як і беларуская) фраза, якая мае субстантыўную форму мн. л., дапускае замену назоўніка аднаго роду любым назоўнікам іншага роду ў той жа склонавай форме (*прыгожыя дамы, сцены, вокны*). Аднак А. А. Залізняка лічыць неабходным улічваць усе тыпы дапасавальнай сувязі паміж назоўнікам і словам-атрыбутам, прычым не толькі непасрэдную, але і праз пасрэдніцтва іншых слоў. Лінгвіст прапануе дыягнастычныя кантэксты, якія дэманструюць адрозненні форм мн. л. паводле родавай прыналежнасці. Найбольш відавочна немагчымасць замены формы аднаго роду формай іншага ў мн. л. выяўляецца ў селіктыўных канструкцыях з прыназоўнікам з (*адзін з, кожны з, першы з, лепшы з і інш.*): *Я задаволены гэтымі дамамі, кожны з якіх па-свойму добры; Я задаволены сценамі, кожная з якіх па-свойму добрая; Я задаволены вокнамі, кожнае з якіх па-свойму добрае. Я задаволены саннямі, кожныя з якіх па-свойму добрыя*. Гэтыя прыклады паказваюць, што формы роду ў мн. л. могуць адрозніваюцца і дэтэрмінуюцца кантэкстам. Таму, на думку А. А. Залізняка, для адэкватнага апісання сінтагматыкі назоўніка недастаткова катэгорыі роду. Ён прапануе вылучаць у сістэме граматычных катэгорый субстантываў прыватную катэгорыю дапасавальнага класа, якая «не мае ніякай іншай прыроды, акрамя адлюстравання правілаў дапасавання». Размеркаваўшы назоўнікі паводле ўсіх відаў дапасавальнай сувязі з улікам іх адушаўлёнасці/неадушаўлёнасці, А. А. Залізняка атрымаў 6 дапасавальных класаў (*белы дом, белы слон, белая сцяна, белая каза, белае акно, белае ягня*). Калі ўлічваць і апасродкаваную сувязь, назоўнікі plt немагчыма ўключыць ні ў адзін з гэтых класаў, бо словы тыпу *сані* не дапускаюць кантэксту *Вось адзін (адно, адна) з гэтых...*. Калі ж прызнаць множналікавыя назоўнікі словамі з поўнай парадыгмай, якая мае аманімічныя формы як адз., так і мн. л., то набор сегментаў слоў-атрыбутаў будзе адрознівацца ад набору ўсіх шасці класаў. Такім чынам, А. А. Залізняка прапануе сістэму субстантыўнага словазмянення, у якой «усе назоўнікі аб'ектыўна распадаюцца на сем дапасавальных класаў; унутраныя адносіны паміж гэтымі класамі зручна прадставіць у выглядзе супрацьпастаўлення чатырох родаў, на якія накладваецца супрацьпастаўленне паводле адушаўлёнасці-неадушаўлёнасці».

Чацвёрты род лінгвіст называе «парным», падкрэсліваючы пры гэтым, што тэрмін такі ж умоўны, як і тэрміны «мужчынскі» і «жаночы». Трэба адзначыць, што А. А. Залізняк не вылучае ў асобны (восьмы) клас адушаўлёныя рл. Такія субстантывы, паводле меркавання даследчыка, размяркоўваюцца па «звычайных» адушаўлёных дапасавальных класах. З такой пазіцыяй згаджаюцца далёка не ўсе лінгвісты нават з ліку тых, хто з'яўляецца прыхільнікам канцэпцыі А. А. Залізняка аб аманіміі лікавых форм назоўнікаў тыпу *сані*. Нашы назіранні паказваюць, што некаторыя беларускія адушаўлёныя назоўнікі рл больш мэтазгодна было б адносіць да самастойнага дапасавальнага класа, калі ў прынцыпе ўлічваць апасродкаваную атрыбутыўную сувязь пры размеркаванні назоўнікаў па класах. Найбольш відавочна гэта выяўляецца ў сінтагматыцы беларускіх плюратываў, у семантыцы якіх няма ўказання на пол (напрыклад, *бацькі, небажаты, маляты, малянцаты, людзі*). Такія назоўнікі не дапускаюць дыягнастычныя кантэксты, якія дазволілі б іх аднесці да аднаго з адушаўлёных класаў карэлятыўных назоўнікаў.

Ідэю парнага роду для назоўнікаў рл падтрымалі і іншыя мовазнаўцы. Напрыклад, І. Р. Міласлаўскі лічыў, што толькі такое рашэнне дазваляе прызнаць род назоўніка марфалагічнай катэгорыяй, абавязковай для ўсіх субстантываў. Аднак даследчык крытычна ацэньваў кампактнасць схемы дапасавальных класаў А. А. Залізняка, што абумоўлена іх рознымі поглядамі на лінгвістычную прыроду катэгорыі ліку. Трэба адзначыць, што ў практыцы лексікаграфічнага апісання рускага іменнага словазмянення сам А. А. Залізняк адмовіўся выкарыстоўваць тэрмін «парны род», каб «не абцяжарваць чытачоў тэрміналагічнымі новаўвядзеннямі». У яго «Граматычным слоўніку рускай мовы» назоўнікі рл маюць традыцыйную памету *мн*, аднак усе назоўнікі з гэтай паметай маюць у дужках указанне на марфалагічны род і індэкс парадэгмы (пад марфалагічным родам А. А. Залізняк фактычна разумее тып парадэгмы). У беларускай лексікаграфіі гэту практыку падтрымаў Фёдар Піскуноў у сваім «Вялікім слоўніку беларускай мовы». Лексікограф суправаджае множналікавыя назоўнікі індэксам патэнцыйнай формы, які мае ўказанне на марфалагічны род і тып парадэгмы, напрыклад: *варотцы, -аў* [f6]; *вароты, -т і -таў* [n3]. Такая прэзентацыя плюратываў абумоўлена неабходнасцю ўключэння любога назоўніка ў сістэму словазмянення з улікам характару асновы, набору канчаткаў у парадэгме, акцэнталагічнага тыпу і марфаналагічных змен у аснове. Такім чынам, паводле марфалагічнага роду, у адрозненне ад дапасавальнага, множналікавыя назоўнікі не ўтвараюць спецыфікі ў сістэме субстантыўнага словазмянення.

С. А. Сігаева

ПРАЯВЫ ІНТЭРТЭКСТУАЛЬНАСЦІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ПРОЗЕ (на матэрыяле творчасці Уладзіміра Караткевіча)

У апошні час праблемы інтэртэкстуальнасці выходзяць на першы план у рамках філалагічных даследаванняў. Тэорыя інтэртэкстуальнасці, якая бярэ пачатак з сярэдзіны мінулага стагоддзя, атрымала глыбокае развіццё ў працах